

БАТЛАВ.

МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН ГИШҮҮН

Д.БУМ-ОЧИР

**МОНГОЛ УЛСЫН ЕРӨНХИЙЛӨГЧИЙН СОНГУУЛИЙН ТУХАЙ ХУУЛЬД
НЭМЭЛТ, ӨӨРЧЛӨЛТ ОРУУЛАХ ТУХАЙ ХУУЛИЙН ТӨСЛИЙН
ҮЗЭЛ БАРИМТЛАЛ**

Нэг. Хуулийн төсөл боловсруулах болсон үндэслэл, шаардлага

1992 онд Монгол Улсын шинэ Үндсэн хууль батлагдсанаас хойш Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн 8 удаагийн ээлжит сонгуулийн чөлөөт, ардчилсан сонгуулийн зарчмаар зохион байгуулсан бөгөөд энэ хугацаанд Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийг зохион байгуулах харилцааг 4 удаагийн шинэчилсэн найруулга, түүнд оруулсан нийт 13 удаагийн нэмэлт, өөрчлөлт оруулж байжээ. Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн тухай хуульд оруулж байсан дээрх нэмэлт, өөрчлөлтүүд болон шинэчилсэн найруулгууд нь тухайн цаг үеийн сонгууль зохион байгуулах үйл ажиллагааны онцлог, хэрэгцээ шаардлагад нийцүүлсэн, зохион байгуулалтын шинжтэй байв.

Үндсэн хуульд ардчилал тухайн улс орон бүрдэж, бэхэжсэн эсэх нь сонгуулийг хэрхэн чөлөөт, шударга, ил тод зохион байгуулж байгаагаас шууд хамаарах бөгөөд сонгууль зохион байгуулах үйл ажиллагаа нь сонгогчийн сонгох, иргэний сонгогдох эрхийг хэрхэн хангаж, эрхээ баталгаатай эдлэх нөхцөл, боломжийг бүрдүүлж байгаагаас шууд хамаардаг.

Монгол Улс 2012 оноос хойш сонгууль зохион байгуулах үйл ажиллагаанд буюу санал авах, тоолох, дүн гаргах үйл ажиллагаанд сонгуулийн автоматжуулсан системийг хэрэглэснээр уг үйл ажиллагаанд хүний субъектив хүчин зүйлээс шалтгаалах нөлөөллийг бүрэн арилгаж сонгуулийг чөлөөт, шударга зарчимд нийцүүлэн зохион байгуулж байна. Мөн сонгуулийн автоматжуулсан системийг сонгуулийн үйл ажиллагаанд нэвтрүүлснээр 2013 оны Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн ээлжит сонгуулиас эхлэн гадаад улсад байгаа иргэд, сонгогчдийн сонгох эрхээ эдэлж, сонгуульд оролцох нөхцөл, боломжийг бүрдүүлэн ажиллажээ.

Гэсэн хэдий ч сонгуулийн үндсэн зарчмын нэг болох бүх нийтийн байх, бүх нийтийн оролцоог бүрэн хангах нөхцөлийг бүрдүүлэх хэрэгцээ шаардлага байсаар байгаа нь сонгуульд оролцож буй сонгогчдийн ирц оролцоо сонгуулиас сонгуулийн хооронд тогтмол буурч байгаа дүнгээс харагдаж байна. Тухайлбал 1993 онд зохион байгуулагдсан Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн ээлжит сонгуулийн ирц 92.7 хувь, 1997 онд 85.1 хувь, 2001 онд 82.9 хувь, 2005 онд 74.98 хувь, 2009 онд 73.59 хувь, 2013 онд 66.5 хувь, 2017 онд 68.27 хувь, 2021 онд 59.29 хувь болж буурчээ.

Сонгуулийн ирц оролцоо буурч байгаа гол шалтгаан нөхцлийг тодорхойлох зорилгоор Монгол Улсын Сонгуулийн ерөнхий хорооноос 2025 онд 21 аймаг, 330 сумын нийт 11700 сонгогчийн хамруулсан “Сонгогчийн зан төлөвийн судалгаа”-ны тайланд дурдсан үр дүнгээс үзвэл сонгуульд оролцоогүй шалтгааны 33.9 хувь нь “санал авах өдөр байнгын оршин суугаа газраасаа өөр газарт байсан”, 7.7 хувь нь оюутан, орон нутагт оршин суух хаягтай”, 0.5 хувь нь “гадаад улсад байсан” зэрэг шалтгааныг дурджээ.

Хэдийгээр Монгол Улс сонгууль зохион байгуулах үйл ажиллагаандаа сонгуулийн автоматжуулсан системийг нэвтрүүлсэн сайн туршлагатай боловч гадаад улсад байгаа иргэдээс санал авах ажиллагааг хөнгөвчилж сонгогчдод ээлтэй болгох, санал авах өдөр байнгын оршин суугаа газраасаа өөр газарт тодорхой шалтгааны улмаас зорчиж байгаа сонгогч болон санал авах өдөр санал авах байранд очиж саналаа өгөх боломжгүй сонгогчдын саналыг урьдчилан авах гэх зэрэг санал авах төрөл хэлбэрийг нэмэгдүүлэх зайлшгүй шаардлагатай юм.

Гадаад улсад байгаа иргэдээс санал авах ажиллагааны тухайд

Албан бус тоо баримтаар Монгол Улсаас гадаад улсад ажиллаж, амьдарч, сурч байгаа 200.000 гаруй иргэн байдаг, харин статистик тоо баримтад дурдсанаар 120000 орчим сонгогч гадаад улсад ажиллаж, амьдарч, сурч байгаа талаар мэдээлэл байна. Гадаад улсад байгаа иргэдийн сонгуулийн ирц оролцооны хувьд авч үзвэл:

2013 оны сонгуульд 6233 сонгогч бүртгүүлж 4248 сонгогч буюу 68.2 хувь

2017 оны сонгуульд 7374 сонгогч бүртгүүлж 7209 сонгогч буюу 66.8 хувь

2021 оны сонгуульд 7398 сонгогч бүртгүүлж 5568 сонгогч буюу 75.30 хувь

Гадаад улсад байгаа иргэдээс санал авсан дээрх гурван удаагийн сонгуульд гадаад улсад байгаа нийт сонгогчийн талаарх статистик тоон мэдээтэй харьцуулан үзвэл 5-6 хувь нь сонгуульд оролцохоор бүртгүүлж, ийнхүү бүртгүүлсэн сонгогчдоос дунджаар 65 хувь нь сонгуульд оролцож, сонгох эрхээ хэрэгжүүлжээ.

Гадаад улсад байгаа сонгогчдын сонгуулийн ирц оролцоо маш бага түвшин байгаа шалтгааныг зохион байгуулалт талаас нь авч үзвэл:

1-рт саналаа өгөхийн тулд хуулиар тогтоосон хугацаанд урьдчилан бүртгүүлэх,

2-рт Монгол Улсын дипломат төлөөлөгчийн газар байрладаггүй хотод байгаа сонгогч саналаа өгөхөд хүндрэл үүсдэг,

3-рт санал авах ажиллагаа нь сонгуулийн сурталчилгаа эхлэхээс өмнө эхэлж, дуусч байгаа нь мэдээлэл, мөрийн хөтөлбөрт үндэслэн сонголтоо хийх боломжийг хязгаарладаг,

4-рт санал авах өдөр цөөн буюу 2 хүртэл өдөр байхаар тогтоодог.

Иймд гадаад улсад байгаа иргэдээс санал авах ажиллагаанд буюу зохион байгуулах үйл ажиллагаанаас шалтгаалан ирц оролцоо бага байхад нөлөөлж буй хүчин зүйлийг зайлшгүй өөрчилж, сонгогчдод ээлтэй сонгууль зохион байгуулах эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх шаардлагатай байна.

Уг асуудлаар Монгол Улсын Их Хурлын Инновац, цахим бодлогын байнгын хорооноос ажлын хэсэг байгуулан холбогдох төрийн болон төрийн бус байгууллагын төлөөллийг оролцуулсан хэлэлцүүлэг, уулзалт зохион байгуулж, улмаар дээрх асуудлыг шийдвэрлэх бодитой санал, санаачлагуудыг гаргаж, улмаар ажлын хэсгээс санал, дүгнэлтээ гаргаж танилцуулсан байна.

Сонгуулийн ирц оролцоо буурч байгаа дараагийн гол шалтгаан нь Сонгуулийн ерөнхий хорооноос зохион байгуулсан судалгаанд дурдсанаар оршин суугаа хаягаасаа өөр газарт байгаа сонгогчийн саналыг авах, мөн санал авах өдөр өөрийн оршин суугаа газраасаа өөр газарт байх сонгогчийн саналыг урьдчилан авах арга хэлбэрийг зайлшгүй нэвтрүүлэх, түүнд шаардлагатай эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх шаардлагатай болохыг харуулж байна.

Сонгуульд оролцох эрхээ эдлэх боломж нь зохион байгуулалтын болон бусад хүчин зүйлээс хамаарч хязгаарлагдмал буюу сонгох эрхээ төдийлөн бүрэн эдэлж чаддаггүй дээрх шалтгаан бүхий сонгогчдийн тоо мэдээллийг авч үзвэл:

Гадаад улсад байгаа иргэд 120000, улирлын шинж чанартай ажил, хөдөлмөр эрхэлдэг 56000 /уул, уурхай, ач тээвэр/, оюутан 20000, сонгууль зохион байгуулах үйл ажиллагаанд буюу буюу шатны сонгуулийн байгууллагад сонгуулийн үед ажилладаг 46000 төрийн албан хаагч буюу нийт 250000 орчим сонгогчийн сонгох эрхээ эдлэх нөхцөл боломжийг бүрдүүлэх, түүнд шаардлагатай эрх зүйн орчныг зайлшгүй бүрдүүлэх шаардлагатай байна.

Уг асуудлаар Монгол Улсын Их Хурлын 2025 оны “Монгол Улс дахь хүний эрх, эрх чөлөөний байдлын талаарх 24 дэх илтгэл, эрүү шүүлтээс урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагааны 2024 оны тайланг хэлэлцсэнтэй холбогдуулан авах арга хэмжээний тухай” 77 дугаар тогтоол гарч “хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн, гадаад улсад байгаа болон Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт байгаа боловч сонгогчдын нэрийн жагсаалтад бүртгэгдсэн хаягнаас өөр газарт байгаа иргэн, оюутан, суралцагчид, сонгуулийн санал авах өдөр албан үүргээ гүйцэтгэж байгаа төрийн албан хаагч, уртын ээлжээр ажиллаж байгаа ажилтан зэрэг сонгогчдын сонгох эрхийг эдлүүлэх, санал өгөх боломжит хувилбарыг тодорхойлж, эрх зүйн орчныг бий болгох талаар санал боловсруулах”-ыг үүрэг болгосон болно.

Хоёр. Хуулийн төслийн зохицуулах харилцаа, хамрах хүрээ.

Хуулийг төслийг дээр дурдсан үндэслэн, шалтгаан, Улсын Их Хурлын тогтоолд үндэслэн Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 24 дүгээр зүйлийн 24.1-д заасны дагуу хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл боловсруулах бөгөөд хуулийн төсөлд дараах харилцааг зохицуулахаар тусгана. Үүнд:

1. Гадаад улсад байгаа иргэд санал өгөхдөө урьдчилан бүртгүүлэхгүй бөгөөд сонгуулийн сурталчилгаа эхэлснээс хойш санал өгөх боломжийг бүрдүүлэх эрх зүйн зохицуулалтыг тусгана.

2. Санал авах өдөр саналаа өгөх боломжгүй сонгогчийн саналыг урьдчилан авах төрөл, хэлбэрийг нэвтрүүлэх, түүнд шаардлагатай эрх зүйн орчныг бүрдүүлнэ.

3. Санал авах өдөр тухайн сонгогчийн харьяа хэсгийн хороо хамаарах аймаг, нийслэлээс өөр нутаг дэвсгэрт байгаа сонгогчийн саналыг авах, түүнд шаардлагатай зохион байгуулалтын арга хэмжээ авах эрх зүйн орчныг бүрдүүлнэ.

Гурав. Хуулийн төсөл батлагдсаны дараа үүсч болох нийгэм, эдийн засаг, хууль эрх зүйн үр дагавар, тэдгээрийг шийдвэрлэх талаар авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээний санал.

Энэхүү хуулийн төсөл батлагдсанаар Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийг зохион байгуулж явуулах, сонгогчийн сонгох эрхээ хэрэгжүүлэх нөхцөл боломжийг нэмэгдүүлэх, түүнд шаардлагатай эрх зүйн орчин боловсронгуй болгох нөхцөл бүрдэнэ гэж үзэж байна.

Дөрөв. Хуулийн төсөл нь Монгол Улсын Үндсэн хууль болон бусад хуультай хэрхэн уялдах, түүнийг сайжруулах зорилгоор цаашид шинээр боловсруулах буюу нэмэлт, өөрчлөлт оруулах, хүчингүй болгох хуулийн талаар.

Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн тухай хууль нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийг төслийг Монгол Улсын Үндсэн хууль болон түүний үзэл баримтлалд бүрэн нийцүүлэн боловсруулна.

Хуулийн төслийн зохицуулах харилцаа, хамрах хүрээнээс шалтгаалан дагалдан гарах хуулийн төсөл боловсруулах шаардлагатай. Тухайлбал санал авах төрөл, хэлбэрийг нэмэгдүүлэхдээ сонгуулийн автоматжуулсан систем, түүнд хамаарах тоног төхөөрөмжийн судлах, тодорхойлох, баталгаажуулах зэрэг чиг үүргийг Сонгуулийн ерөнхий хорооны дэргэдэх Мэдээллийн технологийн төвийн чиг үүрэгт нэмэлтээр тусгах зорилгоор Сонгуулийн автоматжуулсан системийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай дагалдан гарах хуулийн төслийг боловсруулна.

ХУУЛЬ САНААЧЛАГЧ